

קריאת המגילה מבעוד יום

סימן כח

קריאת המגילה מבעוד יום

בשנות השואה, היו מקומות שנאסר על היהודים לצאת מפתח ביתם לאחר השעה שמונה בערב. בפרוס ימי הפורים בשנת תש"ב, נשאל רבי מרדכי רוטנברג, רבה של אנטוורפן (שו"ת יד מרדכי סימן יג), שהיות ולא ניתן להתכנס בליל פורים בבית הכנסת לקרוא את המגילה בציבור אחר צאת הכוכבים, כמידי שנה - האם עדיף שכל אדם יקרא את המגילה בביתו בליל פורים לאחר צאת הכוכבים ביחידות וללא מגילה כשרה, או שיקראו בציבור בבית הכנסת מבעוד יום לאחר פלג המנחה.

שאלה זו נשאלו פוסקי ההלכה בירושלים בשנת תש"ז, כאשר שלטו הבריטים בארץ ישראל, ועוצר לילי הוטל על ירושלים בימי הפורים - כיצד יקראו במגילה בלילה, לאור העובדה שלא ניתן היה להתאסף בבתי הכנסת לקריאה בציבור.

ובימי 'מלחמת המפרץ' [תשנ"א], בעקבות התקפות הטילים מעיראק נהגו בבתי כנסת רבים להתפלל ערבית לפני רדת החשיכה, ושוב נשאלו הפוסקים בפרוס ימי הפורים, האם יוכלו לקרוא את המגילה בבתי הכנסת מבעוד יום.

בשאלה זו דן הרב מרדכי פרקש, שליח חב"ד בעלוויו, וושינגטון, (הערות וביאורים, ש"פ תצוה התשס"ח, עמ' 66), היות ובשנה זו [תשס"ח], מחליפים את השעון [בארה"ב] לשעון קיץ לפני פורים, ויוצא שבמקומות הצפוניים [סיאטל, צפון קליפורניה, אלסקה וכיו"ב] צאת הכוכבים היא בסמוך לשעה שמונה בערב, ונשאלה השאלה האם מותר להקדים את קריאת המגילה בבית חב"ד, כדי לזכות יותר אנשים, נשים וילדים במצוה זו, כי בגלל השעה המאוחרת [שהיא שעת השכבת הילדים לשינה] נשים וילדים רבים ישארו בביתם ולא יבואו לקריאת המגילה.

שאלת קריאת המגילה בשעת הדחק נוגעת גם **ליחידים**. ומעשה שהיה בערב פורים תשס"ח, נשאלתי על ידי חותנתי שתחי', שלא חשה בטוב, ומפאת חולשתה לא היה באפשרותה לבוא לבית הכנסת לקריאת המגילה בלילה [לאחר צאת הכוכבים] - האם תוכל לשמוע את קריאת המגילה בביתה מבעוד יום, ומה דין הברכות - האם רשאי הקורא לה את המגילה לברך את הברכות מבעוד יום.

*

כדי להשיב על שאלה זו, יש לברר מה הם מקורות חיוב קריאת המגילה בליל פורים וביומו, והאם גדר חיוב הקריאה בלילה שווה לגדר חיוב הקריאה ביום או שונה ממנו. ומתוך כך יתבאר מה דינו של האנוס שאינו יכול לקרוא מגילה בלילה, האם יוכל לקרואה מבעוד יום.

קריאת המגילה מבעוד יום

א.

במסכת מגילה (ד, א) מובאת ההלכה "חייב אדם לקרות את המגילה בלילה ולשנותה ביום". ופרש"י: "זכר לנס שהיו זועקין בימי צרתן יום ולילה". ודין זה נפסק בשו"ע (או"ח סי' תרפז סעי' א): "חייב אדם לקרות המגילה בלילה ולחזור ולשנותה ביום".

בסוגיא נאמרו שתי מקורות לדין זה.

רבי יהושע בן לוי דרש זאת מהפסוק "אלקי אקרא יומם ולא תענה ולילה ולא דומיה לי", שנאמר במזמור "למנצח על אילת השחר" (תהלים כב, ג) שאמרה אסתר המלכה בבואה לפני המלך אחשורוש, כמבואר בגמרא ביומא (כט, א). וכנגד מה שאסתר זעקה והתפללה להצלת עם ישראל מגזירת המן גם ביום וגם בלילה, תיקנו לקרוא את המגילה זכר לנס גם ביום וגם בלילה. ואילו רבי חלבו בשם עולא דרש זאת מהפסוק "למען יזמרך כבוד ולא ידום ה' אלקי לעולם אודך", שנאמר ב"מזמור שיר חנוכה הבית" (תהלים ל, יג) ודרשוהו חז"ל בפסיקתא על ימי מרדכי ואסתר. והיינו שיש חובת "למען יזמרך", לפרסם הנס ולשבח לה', "ולא ידום", ואין לשתוק אלא יש לשבחו פעם נוספת, כמו שפרש"י: "יזמרך כבוד, ביום, ולא ידום, בלילה".

והנה מלשון הגמרא "חייב אדם לקרות את המגילה בלילה ולשנותה ביום", משמע שעיקר קריאת המגילה הוא בלילה, אלא שיש "לשנותה", דהיינו לקרוא אותה פעם שניה, גם ביום. אולם בתוספות (שם ד"ה חייב) מפורש **שעיקר חיוב קריאת המגילה הוא ביום**, וז"ל: "אומר ר"י דאף על גב דמברך זמן [ברכת שהחיינו] בלילה, חוזר ומברך אותו ביום, **דעיקר פרסומי ניסא הוי בקריאה דיממא**. וקרא נמי משמע כן, דכתיב ולילה ולא דומיה לי, כלומר אף על גב שקורא ביום חייב לקרות בלילה, והעיקר הוי ביממא כיון שהזכירו הכתוב תחילה. וגם עיקר הסעודה ביממא הוא כדאמר לקמן (מגילה ז, ב) דאם אכלה בלילה, לא יצא ידי חובה, והכי נמי משמע מדכתיב נזכרים ונעשים ואיתקש זכירה לעשייה מה עיקר עשייה ביממא אף זכירה כן".

אמנם לא נתבאר האם חיוב המגילה הוא **מדרבנן**, או שהוא **מדברי קבלה**, החמורים יותר, ודינם כדאורייתא. וכמו כן, לא נתבאר האם יש הבדל בין גדר חיוב קריאת המגילה ביום - שהוא עיקר החיוב, לבין גדר חיוב הקריאה בלילה - שאינו מעיקר החיוב.

ב.

קריאת המגילה בלילה וביום - מדברי קבלה או מדין דרבנן

כתב הרמב"ם (מגילה פ"א ה"א) "קריאת המגילה בזמנה מצות עשה מדברי סופרים, והדברים ידועים שהיא **תקנת נביאים**". ובדברי רש"י (חולין קיז, א) הוגדר מה נקרא "דברי קבלה", וז"ל: "תורת משה קרויה תורה לפי שניתנה תורה לדורות, **ושל נביאים לא קרי אלא קבלה**, שקיבלו ברוח הקודש כל נבואה ונבואה לפי צורך השעה והדור והמעשה". ומכאן, שלפי הרמב"ם שקריאת המגילה היא "תקנת נביאים", יוצא שחיוב קריאת המגילה הוא מצוה "מדברי קבלה". ופסק המחבר (או"ח סי' תרצו סעי' ז) "יש מי שאומר שאונן מותר בבשר ויין, דלא אתי עשה דיחיד דאבילות ודחי עשה דרבים דאורייתא לשמוח בפורים, **דדברי קבלה נינהו שהם כדברי תורה**", וכתב הרמ"א: "וכל שכן שחייב במקרא מגילה ותפילה וקריאת שמע". ומבואר בדבריהם שחיוב קריאת המגילה הוא "מדברי קבלה", דהיינו "תקנת נביאים", ופסק השו"ע שלדברי קבלה יש דין "כדברי תורה".

אולם לדעת הר"ן, חיוב קריאת המגילה הוא חיוב מדרבנן, שכתב על דברי הגמרא (מגילה ג, א) "כהנים בעבודתן ולוים בדוכנן וישראל במעמדן, כולן מבטלין עבודתן ובאין לשמוע מקרא מגילה", וז"ל: "ומיהו דוקא בשיכולים אחר כך להשלים העבודה, הא לאו הכי ודאי אין מבטלין העבודה דאורייתא משום **מגילה דרבנן**". וכבר העיר הט"ז (סי'

קריאת המגילה מבעוד יום

תרפז ס"ק ב) "ומה שכתב הר"ן דעבודה דאורייתא ומגילה דרבנן, יש לומר דהיא דברי קבלה, וקיימא לן דברי קבלה כדברי תורה".

הרי לנו מחלוקת בין רבותינו הראשונים, האם חיוב קריאת מגילה הוא "מדברי קבלה", ודינו ככל חיוב מהתורה. או שחיוב הקריאה הוא מתקנת רבנן, ודינו ככל המצוות שחיובן דרבנן.

והנה לעיל נתבאר כי עיקר חיוב קריאת המגילה הוא ביום. ומעתה יש לדון לדעת הפוסקים שחיוב קריאת המגילה הוא מדברי קבלה שהם כדברי תורה - האם ההבדל הוא בשורש התקנה, דהיינו שרק חיוב הקריאה ביום, שהוא עיקר החיוב, הוא מדברי קבלה. ואילו חיוב הקריאה בלילה שאינו מעיקר החיוב, אין חיובו מדברי קבלה אלא מדין דרבנן. וכן דעת הנודע ביהודה (או"ח סימן מא; הובא בשערי תשובה סי' תרפז ס"ק א) שכתב: "נלענ"ד דקריאת הלילה לאו מ"ע דדברי קבלה, רק קריאת היום, דבמגילה (אסתר ט, כח) והימים האלה נזכרים ונעשים" כתיב, ולא לילות. ועי' בתוס' (מגילה ד, א ד"ה חייב). ומה שאמרו חייב לקרות בלילה היינו מצוה דרבנן, אבל לא נרמז במגילת אסתר". וכן דעת הטורי אבן (מגילה ד, א ד"ה כגון), שרק קריאת מגילה ביום היא מדברי קבלה, ואילו הקריאה בלילה היא מדרבנן.

אמנם בשו"ת יביע אומר (חלק ד סי' מג) הוכיח מדברי הרשב"א (מגילה ד, א), שגם חיוב קריאת המגילה בלילה הוא מדברי קבלה, וז"ל הרשב"א: "ותדע לך דעיקר קריאה ביום, דתנן לקמן (מגילה כ, ב) כל היום כשר לקריאת המגילה, דכתיב והימים האלה נזכרים ונעשים, ומפרש עלה בגמרא מנא לן, מדכתיב והימים האלה נזכרים ונעשים בימים אין בלילות לא... וי"ל דמכל מקום הכתוב ריבה לה זכירה מדכתיב ולילה ולא דומיה לי". וכן כתב הריטב"א (מגילה, שם). ולמד הגר"ע יוסף מדבריהם, שלמרות שמהפסוק "והימים האלה נזכרים ונעשים" שממנו לומדים את חיוב קיום מצוות הפורים מדברי קבלה, משמע שהחיוב, ובכלל זה חיוב מקרא מגילה, הוא רק בימים. אך מאחר ולענין קריאת המגילה למדו מהפסוקים [כמובא לעיל] שיש חיוב קריאה גם בלילה, צריך לומר שהפסוק "והימים האלה נזכרים ונעשים", נדרש גם על היום וגם על הלילה.

נמצא שבדעת הפוסקים שחיוב קריאת המגילה הוא מדברי קבלה, נחלקו האם החיוב מדברי קבלה הוא גם בלילה וגם ביום, או שיש להבדיל בין החיוב ביום שהוא מדברי קבלה, לבין החיוב בלילה שהוא מדרבנן.

[ובשו"ת בנין שלמה (סימן נח) חידש שבזמן המשנה עדיין לא היתה התקנה לקרות המגילה בלילה, ורק בימיו של רבי יהושע בן לוי תיקנו לקרוא מגילה בלילה. והוכחתו מכך שקריאת המגילה בלילה לא הוזכרה בשום מקום במשנה. ועוד הוכיח "דלגבי קריאת המגילה של יום תנן כל היום כשר לקריאת המגילה, ובעי ליה למיתני נמי דכל הלילה כשר לקריאת המגילה של לילה". אולם כבר דחו האחרונים את דבריו, יעו' בשו"ת יביע אומר (ח"א או"ח סימן מג) שהביא את דבריהם, וכתבו שמשמעות דברי הראשונים היא, שתקנת מקרא המגילה בלילה היתה גם בזמן המשנה].

ג.

קריאת המגילה באונס מבעוד יום

בתרומת הדשן (סימן קט) דן בשאלה "מי שהוא אנוס קצת שלא יכול לילך לבית הכנסת לקריאת מגילה וצריך להמתין עד לאחר שקראו הקהל, ואז ימצא לו אחד שיקרא לו, וזה קשה עליו לישב כל כך בתענית, שרי ליה לשמוע קריאתה מבעוד יום בי"ג בתענית אסתר, או לאו".

והוא משיב: "יראה דיכול לשמוע קריאתה ויוצא בה מבעוד יום לאחר תפלת ערבית מפלג המנחה ואילך, דהיינו שעה ורביע קודם הלילה". והוא מוכיח את דבריו משיטת רבנו תם (בתוספות ברכות ב, א ד"ה מאימתי)

קריאת המגילה מבעוד יום

"דקיימא לן דמזמן ההוא ואילך חשיבא לילה לענין קריאת שמע. ואע"ג דהקפיד התם רחמנא להדיא אמן שכיבה, ובההוא זימנא לאו זמן שכיבה הוא. מכל מקום נפיק מידי קריאת שמע משום דחשיב לילה, כל שכן לענין קריאת מגילה דליכא קפידא במידי אי חשבינן ההוא זימנא ללילה שתהא קריאה בזמנה ב"ד". כלומר, לדעת רבנו תם, למרות שהתורה חייבה לקרוא קריאת שמע בזמן שכיבה, כלשון הפסוק "ובשכבך", מכל מקום הקורא קריאת שמע מפלג המנחה יצא ידי חובתו כי משעה זו ואילך נחשב כבר לילה. ואם כן, כל שכן בקריאת המגילה, גם קריאה מפלג המנחה נחשבת כקריאה בלילה.

ומסיים תרומת הדשן: "אע"ג דכמה גדולים פליגי ארבינו תם התם בריש ברכות, הא כתב במרדכי התם (ברכות סימן א) בשם ראב"ה המנהג כוונתה דרבנו תם, והמחמיר כדברי שאר גאונים נקרא הדיוט אם לא הורגל בשאר פרישות. אבל אין נראה לו להתיר למי דקשה לו להמתין כדלעיל, שיטעום מעט קודם קריאת מגילה". התרומת הדשן הכריע איפוא, שאדם אנוס שאינו יכול לקרוא את המגילה בלילה, יכול בשעת הדחק להקדים את קריאתה מבעוד יום לאחר פלג המנחה, אלא שלא התירו לו לטעום עד לאחר קריאת המגילה.

גם לדעת הראב"ד (בהשגותיו על בעל המאור, מגילה ה, א בדפי הרי"ף) ניתן לקרוא את המגילה מבעוד יום בשעת הדחק. הוא מביא את ההלכה ש"המפרש והיוצא לדרך קורא ב"ג", וכתב: "ועל זה נהגו בנרבונה לקרותה מבעוד יום של י"ג לאנוסים ולבחורים שלא להתענות משחשיכה יותר מדאי". דברי הראב"ד הובאו בבית יוסף (או"ח סימן תרפז) וז"ל: "כתוב בארחות חיים (הלכות מגילה אות כג) בשם הראב"ד, נהגו לקרותה מבעוד יום ליל י"ד כדי להקל על האנושים והמעוברים שלא להתענות יותר מדאי".

ובספר מור וקציעה (סימן תרפז) כתב רבי יעקב עמדין בביאור שיטתם: "משום די"ג גם כן הוכשר לקריאת המגילה, שהרי בפירוש אמרו י"ג זמן [קהילה] לכל הוא. ולא לבני כפרים בלבד אמרו כן... דבוודאי לא גרע אונס חולה ומצטער, מאונסא דכפרים שהקלו עליהן מפני תקנתן, שמספקין מים ומזון לאחיהם, ויוצאין מפני זה אפילו מקדימין הרבה, כל שכן י"ג שכשר לכל גם לבני עיירות. אלא שלא הוקבע אם לא מדוחק, לפי שנתייחד להם זמן בפני עצמו, י"ד שבו היה עיקר הנס, וראוי שלא לעקרו שלא לצורך, כל שיכולין לקיימו ואין דבר מונעם. אבל מיהא היכא דאיכא מונע להכי, רמיזו לן במגלה זמנים הרבה להקדימן לצורך, כמו שהוא הענין בבני כפרים, והוא הדין לדכוותיה, אלא משום דלא אשכח תנא מילתא פסיקתא לאקדומי כולי האי אם לא בכפרים, דקורין ב"ג אפילו ביום... וק"ו שהוכשר י"ג לחולה ומצטער מאד, כמו האנושים ומעוברים ומותר להם בלי ספק, לקרותה אפילו עוד היום גדול". ומסיק המור וקציעה: "ובציבור נמי סמכינן אדעת ראב"ד דשרי להתחיל קצת מבעוד יום ולגמרה בלילה, משום תקנתא דהני וטירחא דציבורא. ותו דהאיכא מקצת קריאה בלילה. ועוד אני אומר אפילו קורין אותה כולה מבעוד יום, יוצאין ידי קריאת הלילה מטעמי דאמרן. והאיכא נמי קריאה ביום י"ד, שהוא עיקר מצותה ודאי".

ומבואר לפי הראב"ד, שלמרות שקביעות זמן קריאת המגילה היא ב"ד בחודש, וראוי שלא לשנות מזמן זה, אבל במקום שיש מניעה מלקרוא בזמן התקנה - כגון בני הכפרים או מי שיוצא לדרך, יוצאים ידי חובה גם בקריאה ביום י"ג, כי גם יום זה הוכשר לקריאת המגילה כדברי הגמרא (מגילה ב, א) "י"ג זמן קהילה לכל הוא". והוא הדין, חולה ומצטער וכל מי שנאנס מאיזו סיבה שלא תהיה, לא גרע דינם מבני הכפרים, שבמקום הצורך הותר להם לקרוא גם ב"ג, ואפילו מבעוד היום גדול [ולא רק מפלג המנחה ואילך].

ואם כן לפנינו שתי סיבות להקל לקרוא מגילה ביום י"ג לפני צאת הכוכבים של ליל פורים בשעת הדחק:

[א] לפי תרומת הדשן יכול לקרוא מפלג המנחה ואילך, **כי גם זמן זה נקרא "לילה"**, משום שנוכל לסמוך בזה על דעת רבנו תם לענין קריאת שמע, שגם הזמן שמפלג המנחה ואילך נקרא "לילה".

קריאת המגילה מבעוד יום

[ב] לפי הראב"ד יכול לקרוא ביום י"ג, ואפילו מבעוד היום גדול, כי בימים שלפני פורים מצינו שהקלו לקרוא בעת הצורך, כדוגמת בני הכפרים הקוראים מגילה לפני הפורים.

אמנם דברי המור וקציעה בביאור סברת הראב"ד אינם מובנים, שהרי הדין של בני הכפרים הוא רק דין של קריאת המגילה ביום, וברור שיש הבדל בין חיוב קריאת המגילה בלילה לחיוב קריאת המגילה ביום, ובני הכפרים היו קוראים ביום. ולכן יתכן שדין קריאת המגילה של לילה ביום י"ג אינו שייך כלל לדין קריאת בני הכפרים שהיא קריאה של יום, וכיצד איפוא טען המור וקציעה שמדין קריאת בני הכפרים יהיה מותר לקרוא את קריאת הלילה משעת פלג המנחה של יום י"ג, וצ"ע.

ד.

מחלוקת הפוסקים בדין קריאת המגילה מבעוד יום בשעת הדחק

להלכה פסק מרן המחבר (שו"ע סי' תרצב סעי' ד) כדברי התרומת הדשן: "מי שהוא אנוס קצת ואינו יכול לילך לבית הכנסת וצריך להמתין עד אחר שקראו הקהל, וקשה עליו לישב בתענית כל כך, יכול לשמוע קריאתה מבעוד יום מפלג המנחה ולמעלה". והרמ"א הוסיף את המשך דבריו של התרומת הדשן: "אבל אסור לאכול קודם שישמע קריאת המגילה אפילו התענית קשה עליו".

אולם הפרי חדש (סי' תרפז) כתב על דברי הבית יוסף בשם הארחות חיים: "ואם נהגו כך מעולם לא קיימו מצות קריאת המגילה בלילה, וראוי לבטל המנהג הרע הזה ולקרותה כולה משעת יציאת הכוכבים, ואם קראה קודם לכן לא יצאו ידי חובתם וצריך לחזור ולקרותה בברכותיה, וזה פשוט". ועל דברי המחבר בשם תרומת הדשן המבוססים על שיטת ר"ת לענין קריאת שמע, כתב הפרי חדש (סי' תרצב אות ד; הובא בשערי תשובה שם) שדברי רבנו תם "דחויים מצד רוב הפוסקים שחלוקים עליו, והפסק האמיתי שזמן קריאת שמע הוא משעת צאת הכוכבים וכמו שכתבתי בסימן רל"ה". ומתוך כך סיים הפרי חדש: "ולכך הדבר ברור כשמש, שאין לסמוך על הוראה זו, ואין לקרוא המגילה אלא משעת צאת הכוכבים, וכל שקרא קודם לכן לא עשה ולא כלום ובירך ברכות לבטלה".

גם בערוך השלחן (סי' תרצב סעי' ח) כתב על דברי השו"ע בשם תרומת הדשן, שהתיר לקרוא מגילה בשעת הדחק מפלג המנחה ולמעלה: "אבל הוא תמוה, דמה ענין זה לזה, דהתם [בתפילה] תלוי בקרבנות, אבל הכא דקריאת הלילה למדין מן "ולילה ולא דומיא לי" פשיטא דעד צאת הכוכבים לא הוי לילה (פרי חדש). ובוודאי תמוה הוא מלבד זה, דהא עדיין אינו יום י"ד [וגם הגר"א סק"י הסכים להפרי חדש] ומימינו לא שמענו מי שיעשה כן". לכן לדינא, פסק ערוך השלחן (שם סעי' ד) שזמן קריאת המגילה בליל פורים הוא דווקא מצאת הכוכבים [ולא קודם לכן].

וכוונתו לדברי הגר"א שכתב על המובא ברמ"א בשם תרומת הדשן: "ודווקא למי שנהג תמיד כרבי יהודה, ועי' בפרי חדש שחלק ודחה את דבריו". והיינו שההיתר לקרוא מגילה מפלג המנחה הוא רק למי שתמיד נוהג כדעת רבי יהודה ולעולם אינו מתפלל מנחה לאחר פלג המנחה, וכמו שכתב הביאור הלכה (סי' תרצב סעי' ד ד"ה מפלג) "מפלג המנחה ולמעלה, מקורו ממה שהקלנו לעיל בסימן רל"ג לגבי תפלת ערבית והוא הדין קריאת שמע ערבית לשיטת ר"ת. אכן כל זה אם הוא נזהר תמיד להתפלל מנחה קודם פלג וכמבואר שם בס"א וכ"כ הגר"א".

מאידך, המור וקציעה (בהמשך דבריו המובאים לעיל אות ג) כתב על דברי הפרי חדש: "אע"פ שראוי ליחיד להחמיר על עצמו, מכל מקום לערער על מנהגן של ישראל במה שנהגו בפני גדולי הדורות, לעולם יד המשנה על התחנותה. וכתב שראוי לבטל המנהג הרע הזה, ושכל הנוהג במנהג הזה לא יצא ידי חובה, ובירך לבטלה. והפריז על מידותיו לכתוב שזה פשוט בעיניו, בהיפך מדעת כל הגדולים ז"ל, וכן שנה בדבר בסימן תרצ"ב להחמיר אפילו על היחיד

קריאת המגילה מבעוד יום

האנוס. והפליג במ"כ [במחילת כבודו] להכריע כל חכמי ישראל באורחותיו, כאילו מן השמים הסכימו על ידו לפסוק כמותו בגזרותיו".

נמצא שנחלקו הפוסקים האם בשעת הדחק ניתן לקרוא את המגילה מבעוד יום. לדעת מרן השו"ע, הדבר אפשרי. אך לדעת הפרי חדש וערוך השלחן, וכן נראה שסובר הגר"א, קריאת המגילה בלילה היא מצאת הכוכבים ואילך, וגם בשעת הדחק לא ניתן לקרוא קודם לכן.

ה.

ביאור שורש מחלוקת הפוסקים בדין קריאת המגילה מבעוד יום

בשו"ת יביע אומר (ח"א סימן מג) דן בשאלה שפתחנו בה: "ירושלים, אדר תש"ז לפ"ק. נשאלתי בהיות שממשלת המנדט של בריטניה, הטילה עלינו פה עיה"ק ירושלים ת"ו עוצר חמור מערב עד בוקר, והמפר את העוצר ירה יירה. (ונתקיים בהם עושה עוצר ולא במשפט בחצי ימיו יעזבנו וכו'), אם אפשר לקרוא את המגילה בציבור, מבעוד יום אחר פלג המנחה, או אין לקרוא אלא בלילה אע"פ שהוא ביחידות".

ולאחר שהביא את מחלוקת הפוסקים הנ"ל האם ניתן לקרוא את המגילה מבעוד יום בשעת הדחק, כתב לבאר את יסוד מחלוקתם על פי מחלוקת הפוסקים המבוארת לעיל [אות ב] האם חיוב קריאת המגילה בלילה הוא מדברי קבלה, או שהחיוב הוא מדרבנן, וז"ל: "דעת הרוקח והרשב"א והריטב"א דחיוב קריאת הלילה נמי הוי מדברי קבלה, ולעומת זאת דעת הנודע ביהודה והטורי אבן שחיוב קריאת לילה מדרבנן דוקא... ומעתה בנדון דידן נראה דתליא בפלוגתא הנ"ל, שלדעת הפוסקים דס"ל דחיוב קריאת הלילה הוא מדברי קבלה, וכמו שנאמר ולילה ולא דומיא לי, יש לומר דאיכא קפידא שאין לקרותה מבעוד יום, דבעינן לילה בדווקא. אבל להפוסקים דס"ל שאין זה אלא מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא, יש לומר דלא קפדינן בהכי".

כלומר, לדעת הפוסקים שחיוב קריאת מגילה בלילה הוא **מדברי קבלה**, יש להיצמד ללשון הכתוב שממנו נלמד דין זה "**ולילה** ולא דומיא לי", ולפיכך צריך לקרוא בלילה דווקא, וכדברי הגמרא במגילה (כ, ב) שלילה האמור בכתובים הוא לאחר צאת הכוכבים ולא קודם לכן. אולם אם חיוב הקריאה בלילה הוא רק **תקנה דרבנן** [והפסוק אסמכתא בעלמא], יש מקום לומר שחכמים לא הקפידו שיהיה ממש לילה, אלא כבר מפלג המנחה יכול לקרוא המגילה כשם שיכול להתפלל ערבית בשעה זו.

מהלך נוסף בביאור מחלוקת הפוסקים האם ניתן לקרוא את המגילה מבעוד יום בשעת הדחק, כתב ביביע אומר, על פי המבואר בסוגיית הגמרא במגילה [הובא לעיל **אות א**] שישנם שני לימודים מהפוסקים לחיוב קריאת המגילה בלילה, וז"ל: "ולכאורה היה נראה שעיקר דבר זה אי בעינן דוקא לילה ממש, תליא בדברי הגמרא. דריב"ל יליף דחייב לקרוא את המגילה בלילה ולשנותה ביום, מדכתיב אקרא יומם ולא תענה ולילה ולא דומיא לי. ומסיים בגמרא, איתמר נמי א"ר חלבו אמר עולא ביראה, חייב אדם לקרוא את המגילה בלילה ולשנותה ביום, שנאמר למען יזמרך כבוד ולא ידום. ופרש"י יזמרך כבוד, ביום, ולא ידום בלילה, עי"ש. דלעולא שפיר דמי לקרוא מבעוד יום, **דהא לא כתיב לילה** וכמו שכתבו תלמידי רבנו יונה (ריש ברכות ד"ה אלא כך) דזכירת יציאת מצרים דלילה לא ילפינן לה, אלא מכל (ימי חייך), ולא כתיב שם לילה בפירוש, להכי לא חיישינן אם אין אומרים אותה בלילה ממש, כיון שלילה הוא לענין תפלת ערבית. עי"ש. הרי שאף לענין זכירת יציאת מצרים דהוי מדאורייתא, כיון דלא כתיב לילה בפירוש, יוצא י"ח מבעוד יום, וכ"ש קריאת המגילה של הלילה, שאף אם נאמר דהוי מדברי קבלה, יועיל לקרותה מבעוד יום אליבא דעולא, כיון דלא כתיב לילה בפירוש. אבל לריב"ל דיליף מדכתיב **ולילה** דומיא לי, בעינן לילה ממש".

ומתבאר בדבריו, כי מדברי הפוסקים נוכל לדקדק האם חיוב הקריאה בליל פורים הוא מצאת הכוכבים ואילך בדווקא, או לא. אם נלמד את חיוב הקריאה מהכתוב "**ולילה** ולא דומיא לי", הרי שמפורש בפסוק שיש

קריאת המגילה מבעוד יום

להקפיד ולקרוא דווקא בלילה, דהיינו לאחר צאת הכוכבים. מה שאין כן אם הלימוד הוא מהפסוק "למען יזמרך כבוד ולא ידום" שנדרש במשמעות "ולא ידום", שצריך לקרוא לא רק ביום אלא גם בלילה - מכיון שלא כתוב **במפורש** בפסוק "לילה", אף שהכוונה ללילה, אין צורך להקפיד שיהיה ממש לילה. ודוגמא לכך, מדברי תלמידי רבנו יונה שכתבו כי ניתן לקרוא קריאת שמע מפלג המנחה ואילך, ואין צורך דווקא מצאת הכוכבים, מכיון שדין זכירת יציאת מצרים בלילה נלמד מהפסוק "כל ימי חיך" - "ימי חיך, הימים, כל ימי חיך, הלילות". ובגלל שלא נאמר בפסוק **במפורש** "לילה", אין חיוב בלילה ממש, לאחר צאת הכוכבים. ומעתה הוא הדין בקריאת מגילה בלילה, אם חיוב זה נלמד מפסוק שלא נאמר בו במפורש "לילה", יכול לקרוא את המגילה כבר מפלג המנחה ואילך.

אלא שהגר"ע יוסף דחה הסבר זה: "מדקאמר בגמרא **איתמר נמי**, משמע דליכא פלוגתא בינייהו". והיינו, שמפשוטות הסוגיא משמע שאין מחלוקת בין עולא וריב"ל, אלא כל אחד הביא מקור מפסוק אחד, ללא כוונה לחלוק האחד על רעהו.

ו.

קריאת המגילה בלילה אינה חיוב מצד עצמה אלא הקריאה מדין "הכנה" לקריאת היום

ונראה לבאר את שיטת הפוסקים המתירים לקרוא מגילה מבעוד יום בשעת הדחק, על פי דברי השפת אמת (מגילה ד, א ד"ה בגמרא ואריב"ל) שדקדק בלשון הגמרא "חייב אדם לקרות מגילה ביום ולשנותה בלילה", ותמה מדוע על קריאת הלילה נאמר "לשנותה" ולא נאמר בפשוטות "חייב אדם לקרות את המגילה בלילה וביום", וצריך להבין את פשר הגדרת חיוב הקריאה בלילה בלשון "לשנותה".

וביאר השפת אמת: "ואפשר דהא דאמר ולשנותה, משום דעיקר מצותה ביום היא, והקריאה בלילה היא רק שיהיה ביום קריאה שניה". ומבואר בדבריו, שמאחר ועיקר חיוב קריאת המגילה הוא ביום [וכדברי התוספות במגילה, הובא לעיל אות א] בהכרח שגדר חיוב הקריאה בלילה הוא כדי שהקריאה ביום תהיה הקריאה השניה. וכוונת לשון הגמרא "ולשנותה" היינו, שחיוב הקריאה בלילה אינו חיוב קריאה מצד עצמו, כגדר החיוב ביום שהוא חיוב קריאה מצד עצמו, ולכן לא הוגדר בלשון "קריאה" - אלא זהו חיוב הנובע מחיוב של קריאת היום, כדי שקריאת היום תהיה קריאה שניה.

ובדומה לדבריו מובא בשם הגרי"ד סולובייצ'יק (הררי קדם סימן יג) שהוכיח שעיקר היום טוב של פורים מתחיל רק מהיום ולא בלילה, ומתוך כך ביאר את גדר חיוב קריאת המגילה בלילה: "דאין זה בתורת חיובא דליל י"ד עצמו, דכיון שעדיין אין יו"ט של פורים, אין כאן מחייב של קריאת המגילה, וכמו שאין חיוב בשאר מצוות היום, אלא חיובה הוא משום לתא דחיוב קריאה של היום, שתהא הקריאה של היום בהכנה יתירה, ובבחינת לשנותה ביום".

והביא ראיה מסוגיית הגמרא (מגילה, ד, א), לאחר המימרא של רבי יהושע בן לוי "חייב אדם לקרות את המגילה בלילה ולשנותה ביום", מובא: "סבור מינה למקרייה בליליא ולמיתנא מתניתין דידה ביממא אמר להו רבי ירמיה לדידי מיפרשא לי מיניה דרבי חייא בר אבא כגון דאמרי אינשי אעבור פרשתא דא ואתנייה". ופרש"י: "סבור מינה - בני הישיבה, ששמעו שמועה זו בלשון הקודש ולשנותה ביום, היו סבורין דהאי ולשנותה לשון שונה משנה הוא. למיתני מתניתין דידה - משניות של מסכת מגילה. אעבור פרשתא דהא ואתנייה - אסיים פרשה זו ואשנה אותה פעם שניה". ולמד מכך הגרי"ד: "והיינו דבאמת ליל י"ד הוא קודם להיום טוב של פורים שאינו מתחיל אלא מהיום, ורק שצריך לקרות את המגילה בלילה כדי שיוכל לשנותה ביום". והוא מציין לדברי הנצי"ב בתחילת הקדמתו לביאורו על התורה (אות ב) שכתב: "מכל מקום אינו דומה קורא הפרשה פעם ראשונה לחזור ושונה אותה, וכדאיתא במגילה דף ד' כמאן דאמר אעבור פרשתא דא ואתנייא וכו', דמשמעו כדי להתבונן בה יותר, כך מצוה לקרות המגילה ביום בשים לב יותר ממה שקורא בלילה".

קריאת המגילה מבעוד יום

[ראיה נוספת ליסוד זה, מביא הגרי"ד מההלכה שמקומו של האדם בשעה שהאיר היום של יום י"ד הוא הקובע לחיובו כבן עיר או כבן כרך מוקף חומה (עי' משנ"ב ס' תרפח ס"ק יב). ומכאן מוכח "דליכא מחייב בפני עצמו לקריאת הלילה, אלא שעלות השחר הוא מחייב לקריאת המגילה, והקריאה של הלילה היא רק לאשוויי להקריאה של יום בבחינת לשנותה ביום, וממילא גם קריאת הלילה מיתלא תליא בחובת הקריאה של יום, ומקומו בשעת עלות השחר קובע את דינו גם לגבי הקריאה של הלילה שלפניו, שכל עיקרה הוא בשביל החיוב של מחר. ולזה נתכונו התוספות במש"כ שעיקר הקריאה היא ביום, דהיינו דקריאת הלילה אינה קיום בפני עצמו, אלא רק לאשוויי לקריאה של יום לקריאה מעליא"].

ומתבאר בדברי השפת אמת והגרי"ד, שגדר קריאת המגילה בלילה שונה במהותו מקריאת המגילה ביום, ובניגוד לחיוב הקריאה ביום, שהוא עיקר חיוב הקריאה, והוא חיוב בעצמותו - הרי שחיוב הקריאה בלילה הוא משום חיוב הקריאה ביום, והוא בגדר "הכנה" לקריאה ביום, כדי "שתהא הקריאה של היום בהבנה יתירה". כי על ידי שקורא את המגילה כבר בלילה, קריאתו ביום היא בשימת לב יותר, וכנוהג שבעולם שבקריאה הראשונה שמים לב פחות מאשר הקריאה השנייה, שבה מבינים את הדברים יותר לעומק. ומכח הגדרה זו יוצא, שאם מסיבה כלשהי אינו מחוייב בקריאת היום, אין עליו גם חיוב לקרוא בלילה, שהרי כל מהותה של קריאת הלילה היא משום קריאת היום.

ומעתה יש לומר שמאחר וגדר חיוב קריאת המגילה בלילה אינו חיוב מצד עצמו, אלא חיוב הכנה לקריאת היום, אפשר להקל לקרוא בשעת הדחק גם מפלג המנחה. דבשלמא אם גדר חיוב הקריאה בלילה הוא מצד עצמו, מסתבר שהיה חיוב לקרוא דווקא בלילה, כי אילו החיוב הוא חיוב קריאה בלילה, היינו צריכים לומר ש"לילה" נחשב רק מצאת הכוכבים. אולם אם חיוב הקריאה בלילה אינו חיוב מצד עצמו אלא חיוב משום הכנה לקריאת היום, אולי יש אפשרות לומר כי בשעת הדחק לא הקפידו אם הקריאה בגדר של "הכנה" תהיה מבעוד יום, ואף מברך על הקריאה, שהרי מקיים בקריאה את עיקר מצוותה שתהא הכנה לקריאת היום.

ז.

ההכרעה למעשה במחלוקת הפוסקים בדין קריאת המגילה מבעוד יום

להלכה בדין קריאת המגילה מבעוד יום בשעת הדחק, כתב המשנה ברורה (שם ס"ק יד) שאדם חולה שקשה עליו התענית, עדיף שיטעום קודם קריאת המגילה מאשר יקראנה מפלג המנחה ולמעלה "דהפרי חדש קרא תגר על קולא זו ודעתו דקודם צאת הכוכבים אינו יוצא כלל אפילו דיעבד, וכן משמע דעת הגר"א בביאורו. ואפילו טעימה אין להקל אלא לצורך גדול, דהיינו חולה קצת, או מי שמתענה והתענית קשה לו".

ומוסיף המשנה ברורה: "כתב הפמ"ג דלפי דעת הפרי חדש, אפילו בין השמשות אין לקרות. ובדיעבד אם קרא בבין השמשות, גם כן מסתפק שם אם לא באונס והכרח גדול יש לצדד להקל". והוא מסיים בציון לדבריו בביאור הלכה (סי' תרצב סע' ד"ה מפלג) "דמכל מקום המיקל לחולה ולילודת למהר קריאתן מבעוד יום קצת יש לו על מי לסמוך".

בביאור הלכה דן במחלוקת המחבר והפרי חדש, ומסקנתו היא: "ואף שהפרי חדש דחה המנהג הזה בשתי ידיים, מכל מקום כמה אחרונים הליצו בעד המנהג הזה שהביאו כמה הראשונים, ודעתם דאף שהמחמיר תבוא עליו ברכה, מכל מקום לענין חולה ומצטער, מי שמיקל לקרות מבעוד יום קצת יש לו על מי לסמוך. ואפשר במקום שהדחק גדול אף בציבור יש להקל לקרות אף שאין עדיין לילה גמורה". ומסתימת דבריו משמע שיש לקרוא בברכה.

[במאמר המוסגר יצוין כי גם לענין קריאת שמע מפלג המנחה - שלפי תרומת הדשן דין קריאת המגילה נלמד ממנה - נפסק בשו"ע (או"ח סימן רלג סע' א) שבדיעבד יצא ידי חובה, וז"ל: "ואם בדיעבד התפלל תפלת ערבית מפלג המנחה ולמעלה יצא, ובשעת הדחק יכול להתפלל תפלת ערבית מפלג המנחה ולמעלה". ובמשנה ברורה הוסיף: "ובשעת

קריאת המגילה מבעוד יום

הדחק, רצה לומר דאף אם דרכו תמיד להתפלל מנחה אחר פלג, מכל מקום יכול להתפלל תפלת ערבית גם כן בזמן הזה. ומכל מקום אין להקל בזה רק אם עכ"פ באותו היום התפלל מנחה קודם פלג. אבל אם באותו היום גופא התפלל מנחה אחר פלג, שוב אסור לו להתפלל ערבית קודם הלילה דהוי תרתי דסתרי באותו יום גופא. וכל זה אם מתפלל ביחודי, אבל צבור שהתפללו מנחה וכשילכו לביתם יהיה טורח לקבצם שנית לתפלת ערב ויתבטל תפלת הצבור לגמרי, הקילו האחרונים שמותר להתפלל ערבית סמוך למנחה".

לפי הכרעת הביאור הלכה ש"במקום שהדחק גדול אף בציבור יש להקל לקרות אף שאין עדיין לילה גמורה" - נפשטו השאלות מתי קוראים במגילה בעתות חירום, כשאי אפשר להתכנס בבית הכנסת לאחר צאת הכוכבים - שהוא "מקום שהדחק גדול", ובזה אפשר להקל ולקרוא גם לפני צאת הכוכבים, ובברכה, וכן פסק לדינא בשו"ת יביע אומר הנ"ל.

אולם בשו"ת יד מרדכי הנ"ל, שדן בשאלה זו בשנות השואה כתב בהכרעתו: "הודעתי לאנשי עדתי הי"ו להתפלל תפילת ערבית ביום תענית אסתר דהאי שתא תיכף אחר פלג המנחה, ולהסמיך אליה קריאת המגילה בלתי ברכה לפניה ואחריה, ומי שאפשר לו לקרות המגילה בלילה, יכוין שלא לצאת ידי חובתו בקריאת המגילה קודם הלילה ויקרא אחר צאת הכוכבים בברכה". בנימוקים לפסק דינו הביא את דברי הפר"ח והגר"א החולקים על השו"ע, והוסיף שבפרט לפי דברי הגר"א [הובאו לעיל אות ד] שהיה נזהר לקרוא מגילה מפלג המנחה הוא רק למי שתמיד נוהג כדעת רבי יהודה ולעולם אינו מתפלל מנחה לאחר פלג המנחה "עירנו פה שאין כאן אפילו אחד מאלף שיקפיד להתפלל תמיד מנחה קודם פלג המנחה, נפל היתר זה של המחבר לקרות המגילה אחר פלג המנחה בבירא".

והוא מסיק: "לפי זה הדבר ברור בעיני שאף ודאי הוא בזמננו שאי אפשר לנו לקרות המגילה בלילה ואף לא סמוך בלילה, שיש לנו לקרותה תיכף אחר פלג המנחה, מכל מקום אין לברך עליה כיון דלדעת רוב הפוסקים אפילו מי שנוהג תמיד כרבי יהודה אינו יוצא חובת קריאת מגילה קודם הלילה, ואפילו לשיטת תרומת הדשן ומרן המחבר עכ"פ למי שאיננו נוהג תמיד כרבי יהודה אין לו לברך עליה... לא יהיה נדון דידן אלא ספק, הא הכלל בדינו שספק ברכות להקל, ומהיכא תיתי להכניס עצמנו בספק ברכה לבטלה".

ולענין השאלה שנשאלו בבית חב"ד, האם מותר להקדים את קריאת המגילה כדי לזכות יותר אנשים, נשים וילדים במצוה זו, כי עקב השעה המאוחרת, נשים וילדים רבים ישארו בביתם ולא יבואו לקריאת המגילה. נטיית הרב מרדכי פרקש, שאליו הופנתה השאלה "דבשעת דוחק כזו שתתאחר קריאת המגילה למצב שהרבה יתבטלו מלהשתתף בזה הרי נוכל לקרוא את המגילה מוקדם [כחצי שעה לפני צאת הכוכבים] ולא נצטרך להמתין עד צאת הכוכבים", ובפרט שיש עוד סברא, שהקדמת הקריאה "תוסיף לברוב עם הדרת מלך, שמבטלים אפילו תלמוד תורה לשמוע מקרא מגילה, וכדאי הם כל הפוסקים שמפיהם אנו חיים לסמוך עליהם בנדון זה". אך בסיום הוא כותב: "אבל להנהיג למעשה צריך לשמוע לבעלי הוראות ולא מבעלי הוראות".

אלא שיש לפקפק על הסברא להתיר קריאת מגילה מבעוד יום כדי שיתווספו השומעים מדין "ברוב עם הדרת מלך", וכפי שהגיב הרב אלימלך יוסף הכהן סילבערבערג, שליח חב"ד בוועסט בלומפילד, משיגן, על דברי הרב פרקש בגליון הסמוך של הערות וביאורים (תשס"ח שבת פרשת ויקהל, עמ' 80) "אפילו אם יש מקום להקל עבור ילדים [או אנשים] שלא יבואו כשיקראו המגילה לאחר צאת הכוכבים, לכאורה אין שום היתר לקרותה עבור רוב הציבור שיכולים לשמוע המגילה אחרי צאת הכוכבים. ולא מצינו ש"ברוב עם הדרת מלך" יכריע במקום שיש הרבה פוסקים שסוברים שלא יוצאים כשקוראים המגילה

קריאת המגילה מבעוד יום

לפני צאת הכוכבים. ועל כן בשעת הדחק, אם יש מקום לקרות המגילה לפני צאת הכוכבים עבור הקטנים והוריהם שלא ימתינו עד אחר צאת הכוכבים, מכל מקום על פי פשוטות צריך לקרותה עוד הפעם אחר צאת הכוכבים עבור רוב הציבור".

סוף דבר, נחלקו הפוסקים האם התירו לקרוא את המגילה מבעוד יום, כשאי אפשר להתכנס בבית הכנסת לאחר צאת הכוכבים, או בשעת סכנה ובעתות חירום, או מפאת השעה המאוחרת. יש הסבורים כי ב"מקום שהדחק גדול", אפשר להקל ולקרוא גם לפני צאת הכוכבים, ובברכה, וכפי משמעות הכרעת הביאור הלכה, וכן פסק לדינא בשו"ת יביע אומר.

אך לדעת הרב רוטנברג בשו"ת יד מרדכי, אמנם יש לקרוא מבעוד יום אך בלא ברכה. וכמובן, בכל מקרה יש לדון לגופו האם זהו "מקום שהדחק גדול".

ובאשר לשאלת קריאת המגילה בשעת הדחק **ליחיד** שאינו יכול לשמוע את הקריאה לאחר צאת הכוכבים. בשעת מעשה, השבתי לחותנתי שתחי', שיוכלו לקרוא לה את המגילה לפני צאת הכוכבים, ואת הברכות לא יברך בעל הקורא וגם היא לא תברך בעצמה, בגלל מחלוקת הפוסקים האם ניתן לברך על קריאת המגילה מבעוד יום, וספק ברכות להקל, רק שתאזין לאחר צאת הכוכבים בדרך הטלפון, לאמירת הברכות בשעה שקוראים את המגילה בבית הכנסת. והסתמכתי בזה על פסק ההלכה של רבי משה פיינשטיין בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ד סימן צא אות ד), והטעמים לכך נתבארו להלן בסימן לא בהרחבה. ובשו"ת יביע אומר הנ"ל הוסיף ודן בקריאת המגילה מבעוד יום בירושלים המוקפת חומה [דהיינו ביום י"ד, פורים דפרזים] מצדדים נוספים, וכפי שיבואר להלן.

ענף ב

קריאת המגילה מבעוד יום במקומות המוקפים חומה

ח.

רבי צבי פסח פרנק, רבה של ירושלים, דן גם הוא בספרו מקראי קודש (פורים סימן טו) בשאלה המובאת לעיל: "עובדא הוה בשנות המלחמה שלא היו יכולים להעלות נר בלילה בבית הכנסת והיתה שאלה בירושלים, אם אפשר לקרות המגילה מפלג המנחה ולמעלה, כמו שפסק השו"ע למי שהוא אנוס".

והוא מביא בשם רבי יעקב קלמס, חבר הרבנות הראשית בישראל (חידוש זה מובא גם בשו"ת יביע אומר, ובספר מועדים וזמנים עמ' קצט) "שדווקא בעיירות שקוראים בי"ד מקדימים מפלג המנחה, מה שאינו כן בירושלים, דאם יקראו מפלג המנחה, הרי זה עדיין בזמנם של הפרזים, והרי אמרו במגילה (ב, ב) בזמניהם - זמנו של זה לא כזמנו של זה". הגר"י קלמס למד מדברי הגמרא "בזמניהם - זמנו של זה לא כזמנו של זה", שחז"ל הקפידו שבני הפרזים אינם

קריאת המגילה מבעוד יום

יכולים לקרוא בזמנם של המוקפים [בט"ו], ובני המוקפים אינם יכולים לקרוא בזמנם של הפרזים [בי"ד]. ולכן אם בני המוקפים יקראו מפלג המנחה של יום י"ד, נמצא שהם קוראים "בזמנם" של בני הפרזים, ואין להתיר זאת.

אולם הגרצ"פ פרנק דחה את דבריו, וכתב: "ולדעתי נראה, ד'זמנו של זה לא כזמנו של זה', לא חמור מאילו קורא בי"ג, אלא דאמרינן שמפלג המנחה ולמעלה כבר יש דין של לילה ואינו י"ג אלא י"ד, הכי נמי בבן כרך הקורא בי"ד מפלג המנחה ולמעלה הוא כבר ליל ט"ו, ומקיים את הקריאה של מוקפים כקורא בט"ו, ואין שייך בזה חומר זמנו של זה לא כזמנו של זה". וכדבריו כתב בשו"ת יביע אומר, בדבריו המובאים להלן **אות י**].

ומבואר כי כשם שבפרזים, בשעת הדחק אנחנו מחשיבים את הזמן שמפלג המנחה כ"לילה" לענין קריאת המגילה, כך גם בן כרך מוקף חומה יכול לקרוא את המגילה מפלג המנחה בשעת הדחק, כי אצלו נחשב הזמן שמפלג המנחה כ"לילה" לענין קריאת המגילה. ודברי הגמרא שאין למוקף לקרוא בזמנו של הפרוז נאמרו רק אם המוקף קורא בזמן שאינו יכול לקרוא בו, שרק אז זמן זה נחשב אצלו כיום י"ד "שאינו זמנו". אך כשקורא מפלג המנחה בשעת הדחק, אין זה נחשב שקורא "לא בזמנו".

גם בשו"ת ציץ אליעזר (חלק יג סימן נט) נקט לדינא כדעת המקראי קודש והיביע אומר, ולאחר שהביא את דברי המחבר שבשעת הדחק אפשר לקרוא מפלג המנחה, כתב: "ומסתמא אין הפרש בזה בין פרזים למוקפים, וגם במוקפים ישנו אותו הדין שאם יש איזה אונס שאי אפשר להמתין עד הלילה, שיכולים גם כן להקדים לקרוא, דלא מצינו מי שיחלק בזה. והמחבר נקט הציור לגבי פרזים, מפני שלגביהם שייך סיבת האונס המצוי שקשה עליו לישב בתענית. ויוצא איפוא שהזמן הזה לגבי מוקפים יכול כבר לעלות לחיוב של הלילה הבא, ואילו לגבי פרזים עוד נחשב הזמן הזה ליום, ודינא דזמנו של זה לא כזמנו של זה הוא עד פלג המנחה, ולאחר מכן מכיון שזה עושה אותו ללילה וזה מחזיק אותו עודנו ליום, וכל אחד קורא משום חיוב אחר, נקרא שפיר זמנו של זה לא כזמנו של זה".

ט.

ביאור מחלוקת הפוסקים בדין קריאת המגילה של מוקפים מפלג המנחה

ונראה כי המחלוקת האם בקריאתם של מוקפים מפלג המנחה, יש חסרון של "זמנו של זה לא כזמנו של זה", תלויה בשני הטעמים שנתבארו לעיל, מהי הסיבה להקל לקרוא מגילה לפני צאת הכוכבים של ליל פורים בשעת הדחק.

דברי הסוברים שאין הבדל בין קריאת הפרזים והמוקפים, הם לפי טעמו של תרומת הדשן שיכול לקרוא מפלג המנחה ואילך, **כי גם זמן זה נקרא "לילה"**, משום שנוכל לסמוך בזה על דעת רבנו תם לענין קריאת שמע, שגם הזמן שמפלג המנחה ואילך נקרא "לילה". ואשר על כן, כשם שבפרזים, בשעת הדחק אנחנו מחשיבים את הזמן שמפלג המנחה כ"לילה" לענין קריאת המגילה, כך גם בן כרך מוקף חומה יכול לקרוא את המגילה מפלג המנחה בשעת הדחק, כי אצלו נחשב הזמן שמפלג המנחה כ"לילה" לענין קריאת המגילה.

אך לטעמו של הראב"ד המבואר בדברי המור וקציעה, שיכול לקרוא לפני צאת הכוכבים של ליל י"ד בגלל שגם **בימים שלפני פורים מצינו שהקלו לקרוא בעת הצורך**, כדוגמת בני הכפרים הקוראים מגילה לפני הפורים - נמצא שאנו מגדירים את הזמן שלפני צאת הכוכבים כיום י"ג, אלא שהתירו גם ביום זה קריאה בשעת הדחק. ולפי זה, למוקפים, הקריאה בפלג המנחה של יום י"ד, אינה נחשבת כקריאה בליל ט"ו [כמבואר בטעמו של תרומת הדשן] אלא כקריאה של יום י"ד [המותרת בשעת הדחק] - ובזה יש חסרון של "זמנו של זה לא כזמנו של זה". ואולי מחמת זה, חשש הגר"י קלמס להתיר לבני הכרכים לקרוא מפלג המנחה של יום י"ד, וצ"ע.

י.

שיטת הירושלמי שבני הכרכים יוצאים בדיעבד בקריאת המגילה בי"ד

קריאת המגילה מבעוד יום

סיבה נוספת להתיר לבני כרכים המוקפים חומה לקרוא מבעוד יום בשעת הדחק, כתב ביביע אומר, על פי דברי הירושלמי (פ"ק דמגילה) "הכל יוצאים בי"ד שהוא זמן קריאתה", והיינו שלפי הירושלמי, אף שלכתחילה בני הערים המוקפות חומה צריכים לקרוא את המגילה בזמנה בט"ו, בדיעבד, אם קרא בן כרך את המגילה בי"ד, יצא ידי חובה. ולפיכך: "נהי דלכתחילה צריך לקרוא בזמנה, כיון דבדיעבד יוצאים ידי חובה בי"ד, אין כאן שום חשש לברכה לבטלה לבני כרך (כגון פה ירושלים ע"ה"ק), להקדים ולקרא מבעוד יום אחר פלג המנחה, והדרינן לפסק הראשונים ומרן ז"ל, להקל לקרוא לאנוסים מבעוד יום".

ומביא הגר"ע יוסף, את דברי הגר"א בביאורו לפסק השו"ע (סי' תרפ"ח ס"ד) ש"כרך שהוא ספק אם הוא מוקף חומה מימות יהושע אם לאו קוראים בי"ד ובט"ו, ולא יברך כי אם בי"ד שהוא זמן קריאה לרוב העולם". וביאר הגר"א את דבריו על פי הירושלמי שבדיעבד גם בני כרכים יוצאים ידי חובה בקריאת י"ד. ולכן בעיר שיש ספק אם היא מוקפת חומה, יברך על קריאת י"ד ממה נפשך, כי גם אם העיר מוקפת חומה, הרי שבן הכרך יוצא ידי חובה גם בקריאת י"ד בדיעבד. ונמצא כי לדעת הירושלמי, הדין המפורש בבבלי "בזמניהם - זמנו של זה לא כזמנו של זה", הוא רק דין **לכתחילה**.

ומסיים הגר"ע יוסף: "וכל מקום שאין הדבר מפורש בבבלי דפליג על דברי הירושלמי, לא משווין פלוגתא, וילמד סתום מן המפורש, וכמו שכתב הרב יד מלאכי (כללי שני התלמודים אות ד). נמצא דסמכין להלכה על דברי הירושלמי, ודון מינה ואוקי באתרין... ובאמת שאין ראוי להחמיר בכיוצא בזה ולומר שלא יקראו מבעוד יום ויקראו בלילה כל אחד בביתו, שאם כן מה יעשו עמי הארץ, שאי אפשר שלא יטעו בתיבה אחת טעות הפוסלת, כגון יושב יושב נופל נפל... גם מה יעשו אותן שאין להם מגילה כשרה, ובפרט האידנא דרבנות עניות דתורה... ואם נאמר שיקראו מבעוד יום בלא ברכה, גם מזה תצא תקלה, כי בראות כן ההמון, יחשבו שאינם יוצאים ידי חובה וישעו בדברי הבאי, ולא יטו אזן קשבת, מלבד שיגרום בזה גם עגמת נפש לקהל הרחב ביום שמחה זה. ולכן יש להורות שיקראו מבעוד יום בברכה".

ולאחר שהביא את חידושו של הגר"י קלמס [המובא לעיל **אות ח**] כתב: "ולפע"ד הדבר ברור שאין המיעוט דבזמניהם בא להחמיר יותר מקודם זמניהם, ומכיון שיכולים הפרזים לקרוא מבעוד יום, אף שעדיין לא הגיע הזמן, דחשבינן ליה כהגיע זמנם, כל שכן המוקפים שרשאים לקרות מבעוד יום מהאי טעמא גופא. ונוסף על זה דבן ט"ו שקרא בי"ד יצא, וכאמור לעיל, ופשוט".

יא.

אם פרוז יכול להוציא מוקף בקריאה של לילה לאחר פלג המנחה

במקראי קודש, דן בחידוש נוסף בקריאת בני הכרכים המוקפים חומה מפלג המנחה של יום י"ד: "וחתן בני נסתפק, אם בן עיר יכול להוציא בן כרך ידי חובתו בקריאת המגילה של לילה בי"ד אחר פלג המנחה, הואיל והבן עיר הוא בר חיובא בקריאת המגילה של יומו. או שאינו יכול להוציא מכיון ששני סוגי חיובים הם, זה לקריאת המגילה של יום, וזה לקריאת המגילה של לילה". והגרצ"פ פרנק נטה לומר "דלגבי קריאת המגילה של לילה [של ט"ו] - פורים דמוקפים] אין הבן עיר נחשב לבר חיובא". כלומר, מאחר והפרוז אינו מחוייב בקריאת ט"ו, אינו יכול להוציא בקריאתו את בן הכרך המחוייב בקריאת ט"ו - שהרי **כל אחד קורא מגילה בגלל חיוב אחר**, הפרוז קורא את המגילה מצד חיוב קריאת יום י"ד של פורים, ובן הכרך קורא מצד חיובו לקרוא בליל ט"ו. ובשני סוגי חיוב שונים, אין האחד רשאי להוציא ידי חובה את חברו.

ובהגהות הררי קודש, הוסיף רבי יוסף כהן, אב"ד ירושלים: "ונראה שלהיפך, מוקף שקרא המגילה של לילה בי"ד אחר פלג המנחה אינו יכול להוציא את הפרוז ידי חובת קריאה של יום, שהמוקף אינו חייב רק מדרבנן, והפרוז חייב

קריאת המגילה מבעוד יום

מדברי קבלה". וכוונתו לדעת הנודע ביהודה והטורי אבן [הובאו לעיל **אות ב**] שחיוב קריאה המגילה ביום הוא מדברי קבלה, והחיוב בלילה הוא מדרבנן. ולכן מוקף הקורא מגילה ב"ד לאחר פלג המנחה, קריאתו היא קריאת לילה שחיובה מדרבנן, ושוב אין הוא יכול להוציא בקריאה זו את הפרוז שקריאתו בזמן זה היא חיוב מדברי קבלה.

והנה בהגהות הררי קודש, העיר על דברי הגרצ"פ פרנק הנ"ל שבן עיר אינו יכול להוציא את בן כרך ידי חובתו בקריאת המגילה של לילה ב"ד אחר פלג המנחה, הואיל והבן עיר הוא בר חיובא בקריאת המגילה של יומו, ואילו בן הכרך מחוייב בקריאת הלילה, ואלו הם שני סוגי חיובים, וז"ל: "לכאורה זה תלוי בזה אם קריאת המגילה בלילה נחשבת עכ"פ כתחילת חובת הקריאה של יום, או דלגמרי שני חיובים נפרדים הם. ולכאורה יש להביא ראיה מהא דבן עיר שהלך לכרך או להיפך, שתלוי בזה אם דעתו לעמוד שם מקצת זמן חיוב המגילה, ומקצת זמן לענין זה היינו דווקא של תחילת היום לאחר שהאיר המזרח, ולא מועיל מקצת זמן החיוב של קריאה של לילה, וכתב המג"א (סימן תרפח) שזה משום דעיקר חובת קריאתה הוא ביום, ומזה ראיה שהקריאה של הלילה לא נחשבת כתחילת חובת הקריאה דיום, משום דשני חיובים נפרדים הם", עכ"ד.

אולם הרי כבר נתבאר לעיל [**אות ו**] שגדר חיוב קריאת המגילה בלילה אינו חיוב מצד עצמו, אלא הוא **חיוב הכנה לקריאת היום**. ומעתה יתכן שבן העיר הקורא מגילה מפלג המנחה קריאה של יום, יוכל להוציא ידי חובה בקריאה זו את בן הכרך, למרות שבן הכרך קורא את קריאת הלילה - מאחר שקריאת הלילה של בן הט"ו היא **משום חיוב קריאת היום**, ומה איכפת לנו אם הקריאה היא בגלל חיוב קריאת יום י"ד, אם בסופו של דבר היא משמשת כהכנה לקריאת היום, ומתקיים **חיוב הקריאה בגדר** של הכנה, כראוי.

ברם כבר כתב בהגהות הררי קודש בסוף דבריו: "דאפילו אם קריאת המגילה של הלילה נחשבת כתחילת חיוב הקריאה של היום, מכל מקום הרי לגבי הבן כרך נחשבת כתחילת חובת הקריאה של ט"ו, ולגבי הבן עיר הוא חיוב ל"ד". כלומר, גם אם נגדיר את חיוב **הקריאה בלילה כ"הכנה לקריאת היום**", הרי נתבאר לעיל שגדר חיוב זה חלוק במהותו מחיוב **הקריאה של היום** שהוא **חיוב מצד עצמו**, ואם כן בשני חיובים שונים זה מזה, אין האחד יכול להוציא את חברו, וצ"ע.

יב.

קריאת מגילה בערים שיש בהן ספק אם הוקפו חומה מפלג המנחה

לאור המבואר לעיל נראה לדון בנפקא מינה מחודשת בדין קריאת המגילה מפלג המנחה בערים שיש ספק אם הם מוקפות חומה, שהחיוב לקרוא בהם מספק, הוא גם ב"ד וגם בט"ו [ורק מברכים ב"ד] - כגון יפו, חברון, טבריה וכיו"ב.

והנה אם קרא ביום י"ד בבוקר, כדי לצאת ידי חובת פורים דפרזים, ודאי יכול לקרוא פעם נוספת לאחר פלג המנחה כדי לצאת ידי חובת הקריאה של ליל פורים דמוקפים שמחוייב בה מחמת היות המקום מסופק [ובאופן שעושה כן בשעת הדחק, שהותר לקרוא לפני צאת הכוכבים, כמבואר לעיל]. כי לפני פלג המנחה, הקריאה היא של היום, ולאחר פלג המנחה הקריאה היא של הלילה.

אך נשאלת השאלה בערים שיש ספק אם מוקפות חומה, במקרה שלא קרא כלל בבוקר של י"ד, וברצונו לקרוא לאחר פלג המנחה כדי לצאת ידי חובת קריאת היום של י"ד [כפי שנפסק בשו"ע (או"ח סי' תרפז סע' א) שזמן קריאת המגילה הוא מהנץ החמה ועד שקיעת החמה] - ובקריאה זו הוא גם רוצה לצאת ידי חיוב קריאת הלילה של ט"ו שמחוייב בו מחמת הספק. ושורש השאלה הוא, האם **בקריאה אחת** יכול לצאת ידי חובת **שני החיובים** גם יחד - חיוב קריאת יום י"ד וחיוב קריאת ליל ט"ו, או שעליו לקרוא את המגילה פעמיים.

קריאת המגילה מבעוד יום

מצד אחד, על פי המבואר לעיל [אות ו] שגדר חיוב קריאת המגילה בלילה אינו חיוב מצד עצמו, אלא הוא **חיוב הכנה לקריאת היום**, יתכן שיוכל בקריאה אחת לצאת ידי חובת שני החיובים. דבשלמא אם חיוב קריאת הלילה הוא חיוב מצד עצמו, נמצא שמוטלים עליו שני חיובים מצד עצמם, ואינו יכול בקריאה אחת לצאת ידי חובת שני חיובים. אך מאחר שקריאת הלילה של ט"ו מוגדרת "כתחילת חובת הקריאה של יום", מה איכפת לנו אם כשקורא את הקריאה בגלל חיוב יום י"ד, היא משמשת גם **כהכנה לקריאת היום**, הרי בסופו של דבר מתקיים חיוב הקריאה כראוי.

ברם מצד שני, הרי נתבאר לעיל שגדר **חיוב הקריאה בלילה שהוא הכנה לקריאת היום**, חלוק במהותו **מחיוב הקריאה של היום** שהוא **חיוב מצד עצמו**, ומאחר ושני החיובים שונים זה מזה במהותם, אולי לא ניתן לצאת ידי חובת שני החיובים השונים במהותם בקריאה אחת, וצ"ע.